

آینده‌پژوهی با روش سناریونگاری در نظام سلامت

محسن سلحشوری^۱، رضا احمدی کهنعلی^۲، علی حیرانی^{۳*}

۱- کارشناسی ارشد مدیریت کسب‌وکار، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران.

۲- دانشیار، گروه مدیریت صنعتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران.

۳- استادیار، مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی در ارتقای سلامت، پژوهشکده سلامت هرمزگان، دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان، بندرعباس، ایران.

*نویسنده مسئول: نویسنده مسئول: تلفن: ۰۹۱۲۶۱۸۳۰۶۳، پست الکترونیکی: ali.heyrani@hums.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۰

چکیده

آینده‌پژوهی رشته‌ای از مطالعات علمی است که با بررسی احتمال رویدادهای آینده در سطوح مختلف، در پی درک بهتر تغییرات پیرامون انسان، جامعه و محیط است و یکی از دلایل استفاده از آن، تلاش در راستای فهم موضوعاتی است که از آنها بی‌اطلاع هستیم، زیرا برای مواجهه با آینده و برنامه‌ریزی بهتر، بایستی شناخت کافی در موضوع مربوطه داشته باشیم. نظام سلامت مملو از موضوعات غیرقطعی و پیچیده‌ای است که پرداختن به آنها با تکیه بر یافته‌های حاصل از رویدادهای گذشته پرمخاطره است. به نظر می‌رسد که آینده‌پژوهی می‌تواند با در اختیار گذاشتن پارادایم‌ها و رویکردهای مختلف، به ابعاد گوناگون و چالش‌های متنوع نظام سلامت بپردازد و ضمن کمک به درک عمیق‌تر پیچیدگی‌ها، راهکارهای مفید و مؤثری برای توسعه دانش و مدیریت در عرصه سلامت ارائه کند. پیشنهاد می‌شود دانش آینده‌پژوهی برای برنامه‌ریزی‌های مرتبط با سلامت در راستای ارتقای نگاه مدیران این نظام ترویج داده شود و بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، سناریونگاری، نظام سلامت

مقدمه

علوم تجربی^۱ و عقلانی، «کنجاوی در آینده» به «پژوهش در آینده» تبدیل شده و مباحث آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری توسعه یافته است. با توجه به اینکه تحلیل آینده یکی از حوزه‌های محیط‌شناسی در مطالعات راهبردی محسوب می‌شود، تحولات علمی این حوزه، نقش مهمی در پیشرفت و غنای هر چه بیشتر مطالعات راهبردی دارد. هدف از انجام آینده‌پژوهی، کشف، ایجاد و بررسی آینده‌های مطلوب و محتمل در راستای بهبود و ارتقای برنامه‌ریزی‌هاست. عناوین مختلفی برای مطالعات و پژوهش‌های مربوط به آینده از جمله؛ آینده‌پژوهی^۲، مطالعات آینده^۳، آینده‌اندیشی^۴ و آینده‌نگاری^۵ به کار رفته و پژوهشگران در استفاده از عنوانی

اندیشیدن درباره آینده موضوع جدیدی نیست و خواست بشر برای دانستن درباره آینده از قدیم وجود داشته و امروزه نیز سرعت تغییرات آنچنان زیاد است که روش‌های سنتی دیگر نمی‌توانند کمک‌کننده باشند. از سوی دیگر، کسب دانش به عنوان عامل قدرت در قرن حاضر به شمار می‌رود و برای برنامه‌ریزی و سامان‌دهی بهتر فعالیت‌ها، نیازمند تفکر درباره آینده رویدادها هستیم. بنابراین توجه به آینده‌پژوهی الزامی است. آینده‌پژوهی ارتباط نزدیکی با شیوه تفکر، ایدئولوژی و فرهنگ ملت‌ها دارد. همچنین، توجه به آینده و تاثیرات آن در زندگی افراد، از جمله دلایلی است که انسان را به کنجاوی وادار می‌کند. با پیدایش

2. Futures Studies
3. Future Research
4. Future Thinking
5. Foresight

1. Experiential

که داده‌های کمی برای شناخت مدل‌های مناسب در موضوع مربوطه وجود دارند، مناسب‌تر هستند.

روش‌های برنامه‌ریزی سناریو به ۳ دسته سناریوهای پیش‌بینانه، سناریوهای اکتشافی، و سناریوهای هنجاری تقسیم می‌شوند. دو نوع سناریوی اکتشافی وجود دارد: سناریوهای خارجی و سناریوهای استراتژیک. سناریوهای خارجی شامل مسائل فراتر از تاثیر سازمان هستند، در حالی که سناریوهای استراتژیک با پیامدهای احتمالی اقدامات صورت گرفته در سازمان سروکار دارند. از آنجا که سازمان‌های بهداشتی درمانی با بسیاری از ابهامات بیرونی مواجه هستند، سناریوهای خارجی به طور خاص مفید هستند. سناریوهای هنجاری نیز ممکن است در توصیف چگونگی رسیدن به یک آینده مشخص، مناسب باشند. این سناریوها در تدوین برنامه‌ای که در آن اهداف آتی پیش‌بینی شده برآورد می‌شوند، مفید هستند. همچنین در شرایط کنونی که شاهد تغییرات زیادی در نظام مراقبت سلامتی هستیم و انتظار تغییرات بیشتری را در آینده داریم، بهره‌گیری از راهبردهایی برای رسیدن به وضعیت آینده، شامل در نظر گرفتن یک تصویر مطلوب از آینده و شناسایی تغییرات مورد نیاز برای تحقق آن، کمک‌کننده خواهد بود [۱].

هدف برنامه‌ریزی بر پایه سناریو، کمک به رهبران و مدیران برای نزدیک‌تر کردن هر چه بیشتر دیدگاه آنها به «واقعیت‌های موجود» و تغییر نگرش آنهاست. نتیجه نهایی برنامه‌ریزی بر پایه «واقعیت‌های در حال ظهور» و یا «واقعیت‌های موجود» سناریو، ترسیم نقشه درست و دقیق از آینده نیست، بلکه هدف آن، اصلاح و بهبود نظام‌مند گام‌های برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های مربوط به آینده است. یکی از تاثیرات مهم تدوین سناریو آن است که تفکر در سناریوها به طور طبیعی منجر به تعمق مدیران بهداشت و درمان در پاسخ‌های خود در مواجهه با رخدادها می‌شود. بدین ترتیب سناریوها برای حذف شگفتی‌های غیرمنتظره در زمینه رویدادها و افزایش قطعیت به کار گرفته می‌شوند. در خصوص تجارب سایر کشورها در استفاده از آینده‌پژوهی، می‌توان به تدوین نقشه جامع سلامت کانادا برای سال ۲۰۱۳ در سال ۱۹۹۵ و نقشه جامع سلامت ژاپن

جامع برای معرفی این دسته از مطالعات، توافق ندارند. امروزه یک برنامه آینده‌پژوهی با ۴ بعد هدف^۶، روش‌ها و ابزارها^۷، رویکرد^۸، و زمینه^۹ قابل شناسایی است. «هدف»، نشان‌دهنده دلیل اجرای برنامه آینده‌پژوهانه است. همچنین در هر برنامه‌ای، روش یا ترکیبی از «روش‌ها و ابزارها» مناسب برای بررسی آینده‌پژوهی در نظر گرفته می‌شود. منظور از «رویکرد»، نوع رویارویی و مواجهه با موضوع است و از آنجایی که هر روش و ابزاری را نمی‌توان با هر رویکردی به کار گرفت، بنابراین رویکرد منتخب در گزینش روش مناسب نیز اثر می‌گذارد. معمولاً در برنامه‌های آینده‌پژوهی، یکی از ۵ رویکرد گذشته‌نگر، آینده‌نگر، اکتشافی، هنجاری و تصویرپردازی^{۱۰} به کار گرفته می‌شود. «زمینه» نیز شامل ویژگی‌های خاص و مؤثر بر هر موضوع است. زمینه‌ها بر سایر ابعاد، متغیرها و فرآیندها اثرگذار هستند اما از آنها اثر نمی‌پذیرند. علاوه بر اینها، از جمله روش‌های آینده‌پژوهی می‌توان به سناریونگاری، روش دلفی، مدل‌های شبیه‌سازی، دیده‌بانی، تحلیل روند، پایش الگوهای نوظهور، برون‌یابی روندها، روش پانل (تأمل متخصصان در موضوعات برجسته)، روش پیمایش محیطی و روش ذهن‌انگیزی (توفان فکری) اشاره کرد.

سناریوها توصیف موقعیت‌های آینده و رویدادهای ممکن در آن موقعیت‌ها هستند، به گونه‌ای که شخص بتواند از موقعیت کنونی خود به سوی آینده‌های بدیل حرکت کند. به طور منطقی، اگر آینده فاقد قطعیت‌ها و مملو وضعیت‌های نامعلوم است، پس آینده‌های قابل باوری که احتمال رخداد برابری دارند نیز در بین آنها وجود دارند و سناریوها با همدیگر فقدان قطعیت در آینده را نشان می‌دهند. سناریوها برای پیش‌بینی‌های بلندمدت در موضوعات مختلف و به خصوص در مواقعی از جمله؛ (الف) موقعیت‌های بسیار پیچیده که بسیاری از عوامل غیرقابل تشخیص و مهم وجود دارد، (ب) شرایط بسیار نامشخص در مواجهه با موضوع مربوطه پیش رو باشد و (ج) موقعیت‌هایی

6. Objective
7. Methods And Tools
8. Approach
9. Context
10. Retrospective, prospective, explorative, normative, imagery

برنامه‌ها، مسئولان ارشد نظام سلامت وظیفه دارند تمامی روندهای ممکن و تأثیرات احتمالی آنها را پیش‌بینی کنند [۵].

با توجه به سابقه تغییرات گسترده‌ای که در نظام سلامت اتفاق افتاده، می‌توان انتظار داشت که در آینده نیز شاهد تغییرات بیشتری باشیم. بنابراین تصمیم‌گیری بهینه در زمان حال، مستلزم آگاهی از وضعیت‌های آینده و همسویی با تغییرات آینده است. به عبارت دیگر، هوشمندانه‌ترین اقدام برای مواجهه با آینده، کسب آمادگی برای روبه‌رو شدن با آن است. بنابراین، از آنجایی که عوامل تأثیرگذار بر سلامتی و نظام‌های سلامت، همواره با تغییر، فقدان قطعیت و پیچیدگی همراه هستند، تحلیل و برنامه‌ریزی برای آینده، با استفاده از داده‌های گذشته و نتایج حاصل از رویدادهای پشت‌سرگذاشته شده، پرمخاطره می‌نماید و به همین دلیل، آینده‌پژوهی و برنامه‌ریزی سناریو به عنوان یک رویکرد امیدبخش در این زمینه، در نظر گرفته شده است [۶].

به نظر می‌رسد که آینده‌پژوهی می‌تواند با معرفی پارادایم‌ها و رویکردهای مختلف، ظرفیت مواجهه با ابعاد گوناگون و چالش‌های متنوع نظام سلامت را افزایش داده و با کمک به درک عمیق‌تر پیچیدگی‌ها، در توسعه دانش سیاست‌گذاری و مدیریت سلامت مفید واقع شود. به همین دلیل پیشنهاد می‌شود دانش آینده‌پژوهی برای برنامه‌ریزی‌های مرتبط با سلامت در راستای ارتقای نگاه مدیران این نظام ترویج داده شود و استفاده از متدولوژی‌های مناسب به خصوص سناریونگاری، در دانشکده‌ها و مراکز پژوهشی مرتبط با نظام سلامت مورد توجه بیشتری قرار گیرد.

برای سال ۲۰۱۰ با رویکرد آینده‌نگاری اشاره کرد [۲]. ولمر و همکاران در سال ۲۰۱۵ در پژوهشی به‌منظور بررسی کاربرد سناریونگاری در حوزه بهداشت و درمان، پروژه‌های متفاوتی را شناسایی کردند که در زمینه‌های مختلف مراقبت‌های سلامتی، بیماری‌ها، سلامت روان و زوال عقل، سرطان، چالش‌های بهداشت عمومی، بازار کار متخصصان مختلف، بیوتکنولوژی و پزشکی شخصی و پیشرفت‌های فناوری انجام گرفته بود. از نظر این نویسندگان، تدوین سناریوها می‌تواند با بهبود استانداردهای خود، به روش مناسبی برای برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های راهبردی در نظام مراقبت‌های سلامتی تبدیل شود [۳].

بررسی‌های انجام شده در پایگاه‌های داده ایرانی (SID و مگیران) نشان می‌دهد که در زمینه آینده‌پژوهی در حوزه سلامت به‌ویژه با روش سناریونگاری، پژوهش‌های زیادی صورت نگرفته است. با این حال حق‌دوست و همکاران در سال ۱۳۹۲ پژوهشی با هدف سیاست‌گذاری آینده‌نگر در بخش سلامت کشور انجام داده و بر ضرورت تغییر نگاه مدیریتی برای استفاده از آینده‌پژوهی به عنوان یک الزام در بخش سلامت تأکید کرده‌اند [۴].

محیط نظام سلامت به‌سرعت در حال تغییر است. هم‌زمان با توسعه دانش و فناوری‌های موثر در عرصه سلامت، معضلات اجتماعی متنوع در کنار مشکلات جدید و رو به گسترش مانند آلاینده‌های هوا، آب و غذا، بیماری‌های واگیر و غیرواگیر، خطرات و بیماری‌های اجتماعی، سلامت مردم را تهدید می‌کند. علاوه بر این، بیماری‌های عفونی نیز در سال‌های اخیر افزایش یافته است. با این حال و با وجود افزایش تقاضا برای خدمات سلامت، سازمان‌های بهداشتی درمانی با مشکلات مالی روبه‌رو هستند و اغلب در میان اولین سازمان‌هایی هستند که کاهش حمایت‌ها و بودجه‌های دولتی را تجربه می‌کنند. امروزه مشخص شده که تصمیمات اتخاذ شده در برنامه‌های مختلف، وضعیت سلامت را، نه‌تنها برای دو یا سه دوره بودجه‌ریزی، بلکه برای دهه‌ها تحت تأثیر قرار خواهد داد. برای مثال، محیط سیاسی آینده، مسئله‌ای است که احتمالاً تأثیر زیادی بر بخش سلامت خواهد گذاشت. بنابراین با توجه به تنوع

References

1. Dortland M V R , Voordijk H, Dewulf G. Real options in project coalitions in Dutch health care: two case studies of construction projects. *Construction management and economics*. 2013 Mar 1;31(3):266-86.
2. Nyiri L. Foresight As A Policy-Making Tool. *Technology Foresight For Organizers*. 2003 Dec 8:8-12.
3. Vollmar HC, Ostermann T, Redaelli M. Using the scenario method in the context of health and health care—a scoping review. *BMC Medical Research Methodology*. 2015 Dec;15(1):1-0.
4. Haghdoost A, Dehnavieh R, Rashidi M, Mehrolohasani M H. Prospective Policy In The Country's Health Sector; Proposed Position And Framework. *The Second National Conference On Future Research*; 2014 Feb 9; Tehran, Iran. 2014: 659-1. (in Persian)
5. Venable JM, Ma QL, Ginter PM, Duncan WJ. The use of scenario analysis in local public health departments: alternative futures for strategic planning. *Public Health Reports*. 1993 Nov;108(6):701.
6. Austin J, Bentkover J, Chait L, editors. *Leading strategic change in an era of healthcare transformation*. Cham: Springer; 2016: 16-207.

Futures Studies with Scenario Planning Method in Health System

Mohsen Salahshouri¹, Reza Ahmadi Kahanali², Ali Heyrani^{3*}

1. MA of Master of Business Administration, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran.

2. Associate Prof, Dep of Industrial Management, Management Faculty, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran.

3. Assistant Prof, Social Determinants in Health Promotion Research Center, Hormozgan Health Institute, Hormozgan University of Medical Sciences, Bandar Abbas, Iran.

Abstract

Futures studies is a field of scientific studies that seeks to better understand changes in humans, society, and the environment by examining the probability of future events at different levels, and one of the reasons for its use is to try to understand topics that we are unaware of because in order to face the future and plan better, sufficient knowledge should be done in the relevant subject.

The health system is full of uncertain and complex issues that are risky to address based on findings from past events. It seems that futures research can consider various dimensions and challenges of health system by providing different paradigms and approaches, and while helping to better understand the complexities, provide useful and effective solutions for the development of knowledge and management in the field of health. It is suggested that futures studies knowledge be promoted for health-related planning in order to improve the view of the managers of this system and be given more attention.

Keywords: Future research, scenario planning, health system

Please cite this article as follows:

Salahshouri M, Ahmadi Kahanali R, Heyrani A. Futures Studies with Scenario Planning Method in Health System. Hakim Health Systems research journal. HAKIM Health Sys Res. 2021; (24): 1-5.

*Corresponding Author: Tel: 09126183063, Email: ali.heyrani@hums.ac.ir